

Eligiusz Piotrowski, *Początki wiary w zmartwychwstanie Jezusa: od Reimarusza do Ratzingera/Benedykta XVI*, Pracownia Mitopoetyki i Filozofii Literatury UZ w Zielonej Górze, Zielona Góra 2022, ss. 871.

Ks. Eligiusz Piotrowski w roku 2022 opublikował monografię zatytułowaną *Początki wiary w zmartwychwstanie Jezusa: od Reimarusza do Ratzingera / Benedykta XVI*. Podjęta w niej tematyka pozostaje kluczową zarówno dla teologii dogmatycznej i fundamentalnej, jak i samej wiarygodności chrześcijaństwa. Jej obecność w polskiej przestrzeni teologicznej jest naznaczona kilkoma pracami, z których w ostatnich latach wyróżniają się publikacje M. Ruseckiego, H. Seweryniaka, T. Doli, M. Skierkowskiego, T. Węclawskiego i W. Hryniewicza. Gros z wymienionych teologów rozpatruje to zagadnienie z perspektywy fundamentalnoteologicznej. Inni sytuują je w kręgu dogmatyki zorientowanej ekumenicznie. Monografia E. Piotrowskiego, co należy podkreślić, przekracza zdecydowanie ramy dotychczasowych prac. Jej wartością nie jest jedynie objętość, praca posiada bowiem 871 stron, ale rozległość podjętego zagadnienia, wielość wykorzystanych źródeł, wnikliwość przeprowadzonych analiz, struktura monografii, jej przekrojowość oraz umiejętne syntetyzowanie rozległych treści. W przypadku tej monografii, podobnie jak przy pracy nad dziełami H.U. von Balthasara, E. Piotrowski oparł się przede wszystkim na rozległej literaturze niemieckojęzycznej. Jeśli przywołuje dzieła z innego kręgu językowego poza polskim, to również korzysta głównie z niemieckich tłumaczeń. E. Piotrowski po raz kolejny udostępnia polskim czytelnikom rozległe źródła dotyczące kwestii zmartwychwstania i wprowadza je do polskiej teologii. Należy podkreślić, że gros analizowanych autorów jest w polskiej przestrzeni teologicznej nieobecna i nieznaną.

E. Piotrowski przyznaje, że wieloletnie badania nad teologią paschalną zaowocowały wydaniem recenzowanej monografii. Praca składa się z siedmiu rozdziałów, posiada także wstęp, zakończenie i bibliografię (Wstęp; I – Nowotestamentowy przekaz o zmartwychwstaniu Jezusa; II – Metoda historyczno-krytyczna – i niezmienna krytyka Kościoła katolickiego; III – Oficjalne nauczanie Kościoła o zmartwychwstaniu

Jezusa – niezmiennie od stuleci; IV – Interpretatorzy Wielkanocy – niezmiennie różnorodni; V – „Tak i nie” teologii Zmartwychwstania; VI – Problem historyczności Zmartwychwstania; VII – Możliwy scenariusz wydarzeń paschalnych?; Zakończenie; Bibliografia). Podstawowym założeniem pracy jest przekonanie, że zmartwychwstanie Jezusa to fundament chrześcijaństwa i wraz z nim „chrześcijaństwo stoi bądź upada”.

Pierwszy rozdział (ss. 25–56) pracy został poświęcony źródłom biblijnym, to znaczy tekstom nowotestamentalnym, które mówią o podniesieniu Jezusa z martwych. Tę część monografii charakteryzuje analiza filologiczna terminów użytych w Nowym Testamencie do opisanego wydarzenia. E. Piotrowski zwraca uwagę na pierwotne znaczenie terminów paschalnych, a także ukazuje pewne tendencje translatorskie wynikających z teologicznych przedrozumień. Jego zdaniem „determinują one wybór takiego a nie innego (choć możliwego) tłumaczenia konkretnej frazy, podporządkowanej ostatecznie teologicznym przekonaniom, a nie uzusom językowym”.

W drugim rozdziale monografii (ss. 57–89) E. Piotrowski zwraca uwagę na metody krytyki biblijnej, szczególnie metodę historyczno-krytyczną, która jest ważnym czynnikiem w docieraniu do przebiegu wydarzeń paschalnych. Zauważa, że metoda ta, wprawdzie cieszy się powszechną akceptacją, ale często jej efekty są krytykowane. Dodaje również, że prowadzone przez niego „badania wiązały się mocno z problematyką historyczną”, dlatego „konieczna była analiza miejsca i znaczenia historii w teologicznych rekonstrukcjach”. „W sposób oczywisty pojawiało się istotne pytanie o historyczną wartość tekstów biblijnych”.

Magisterium Kościoła, co pokazuje rozdział trzeci monografii (ss. 91–103), wypowiadało się wielokrotnie na temat Zmartwychwstania, chociaż – zauważa E. Piotrowski – „nie zawsze mieliśmy do czynienia z potwierdzaniem wcześniejszych rozstrzygnięć. Na stare orzeczenia nakładano nowe, nie odnosząc się do wcześniejszych”. Ta część monografii stanowi przegląd oficjalnych wypowiedzi Kościoła dotyczących wydarzeń paschalnych.

Rozdział czwarty to główny korpus pracy o początkach zmartwychwstania (ss. 105–754). E. Piotrowski w tym olbrzymim przedziale prezentuje wiele różnorodnych koncepcji na ten temat – począwszy od epoki oświecenia aż po myśl J. Ratzingera/Benedykta XVI i polską teologię paschalną. Przedstawia syntetycznie koncepcje ponad stu teologów (w tym 14 polskich), które – według niego – „chyba można uznać za reprezentatywne dla teologii Zachodu w tym okresie”.

W rozdziale piątym (ss. 755–91), który stanowi syntezę dotychczasowych badań, E. Piotrowski ukazuje teologię Zmartwychwstania w kluczu przeciwieństw („tak i nie”). Dodaje, że „w ramach pluralizmu koncepcji trudno znaleźć dwie identyczne”. Ta część pracy stanowi „syntetyczne zestawienie interpretacji i poglądów prezentowanych teologów w odniesieniu do szczegółowych kwestii, dotyczących takich zagadnień jak sprzeczności między czterema Ewangeliami w warstwie paschalnej, ucieczka uczniów, świadomość Jezusa historycznego co do własnego zmartwychwstania, pusty grób czy rodzaj cielesności Zmartwychwstałego”.

Rozdział szósty (ss. 793–813) E. Piotrowski poświęca problemowi historyczności badanego zagadnienia. Wyjaśnia, czym była i jest historia jako nauka oraz jak można przy jej pomocy badać kwestie teologiczne. Ta część monografii w zestawieniu z pozostałymi stanowi jedynie krótki wątek, pozostaje jednak istotna. Kwestia Chrystusowego powstania z martwych domaga się bowiem ujęcia zagadnienia relacji historia – teologia.

W siódmym, ostatnim rozdziale monografii (ss. 815–42) E. Piotrowski proponuje, tytułem zagajenia do dyskusji, „możliwy przebieg wydarzeń wielkanocnych, który uwzględniał znaczną część omówionych wcześniej propozycji”. W tej części pracy autorowi „chodzi o poszukiwanie takiej formuły interpretacyjnej, która godzi możliwie wiele perspektyw”. E. Piotrowski dodaje, „że nie sposób pogodzić tych interpretacji, które stanowią wobec siebie absolutną opozycję”, ale „można mieć nadzieję, że ta obszerna publikacja będzie dobrym punktem wyjścia do dalszych, pogłębio-nych debat w polskim środowisku teologicznym”.

Kwestie metodologiczne zostają zarysowane w „Wstępie” (ss. 13–24). Autor monografii nie tylko przedstawia plan badań, ukazując, co będzie działo się w każdym z rozdziałów, ale również wyjaśnia motywy podjęcia tego zagadnienia. Wynikają one, po pierwsze, z prowadzonych przez lata analiz teologii paschalnej i kluczowości dla chrześcijaństwa badanego zagadnienia. E. Piotrowski stwierdza: „Zmartwychwstanie jest rzeczywistością fundującą Kościół. Mają tego świadomość zarówno ci, którzy tę prawdę bezrefleksyjnie afirmują, jak i ci, którzy przypominają sobie o niej przy okazji Wielkanocy, a także ci, którzy się z nią zmagają. Z nią, ale nie przeciwko niej, lecz dla niej”. Po drugie, autor pracy ma świadomość nieobecności w polskiej przestrzeni teologicznej bogactwa interpretacyjnego wydarzeń paschalnych. Dlatego przedkładaną monografią pragnie wypełnić puste miejsce, proponując tak szeroką perspektywę spojrzenia na to zagadnienie. Po trzecie, kwestia metod czy metody badania Zmartwychwstania – temu zagadnieniu E. Piotrowski poświęca sporo miejsca w monografii. Nie tylko w prezentacji zdania Kościoła katolickiego na ten

temat, ale szerzej w zagadnieniu relacji historii do teologii. Autor pracy zajmuje się historycznością tekstów Nowego Testamentu, historią kształtowania się wyznań wiary w zmartwychwstania Jezusa (teksty liturgiczne), wypowiedziami dogmatycznymi, katechizmowymi ułożonymi w kluczu historycznym. Po czwarte, E. Piotrowski chce zmierzyć się z dziedzictwem oświeceniowego fermentu od którego rozpoczęło się zmaganie o wartość i znaczenie przekazów nowotestamentowych dotyczących Zmartwychwstania. Stąd w tytule jedną z cezur jest postać Reimarusa, a drugą osoba J. Ratzingera/Benedykta XVI.

Przedkładana monografia zatytułowana *Początki wiary w zmartwychwstanie Jezusa: od Reimarusa do Ratzingera / Benedykta XVI* ze wszelkich miar zasługuje na uwagę. Jest dziełem dojrzałym, które wyszło spod pióra teologa bardzo dobrze orientującego się w teologii dogmatycznej i fundamentalnej, ze szczególnym uwzględnieniem teologii paschalnej. Struktura dzieła i jego treść świadczą o tym, że autor pracy przeprowadził szeroko zakrojone badania. Dokonał najpierw krytyki tekstów nowotestamentowych. Następnie odniósł się do metody historyczno-krytycznej, ukazując jej dzieje i zmieniający się do niej stosunek Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. Następnie przeszedł oficjalne nauczanie Kościoła na ten temat. Dalej, w części najobszerniejszej, dokonał krytycznej prezentacji interpretatorów wydarzeń wielkanocnych, od czasów oświecenia aż po współczesność. Następnie, syntetyzując ich poglądy, podjął poszczególne kwestie związane z wydarzeniami paschalnymi. W dwóch ostatnich rozdziałach, najpierw zajął się historycznością Zmartwychwstania, a w dalszej kolejności zaprezentował własny scenariusz zdarzeń wielkanocnych. Monografia stanowi dzieło spójne. Poszczególne rozdziały są kontynuacją wcześniejszych. Autor, układając w taki sposób plan monografii, wykazał się przejrzystą logiką, która wiedzie od tekstów Nowego Testamentu dotyczących Zmartwychwstania, poprzez ich wyznawanie w wierze i tradycji Kościoła, krytykę i interpretację, której początek przypada na czasy oświecenia i rozciąga się do współczesności, aż po autorski scenariusz możliwych wydarzeń. W każdej z części monografii E. Piotrowski posługuje się metodą analizy bądź syntezy. Jeśli referuje poglądy, dokonuje tego wiernie, przywołując kluczowe cytaty, a całość zamyka syntezą – zarówno myśli poszczególnych teologów, jak paragrafów czy rozdziałów. W partiach pracy dotyczących tekstów Nowego Testamentu stosuje analizę, podobnie w rozdziale piątym, kiedy pyta o kwestie sporne dotyczące wydarzeń paschalnych.

Mocnymi stronami monografii są obszerne źródła, zebrane, ukazane i przeanalizowane w kluczu zaproponowanego tematu oraz otwartość

E. Piotrowskiego, który wyraźnie wychodzi poza schematy konfesyjne. Będąc teologiem katolickim, w sposób otwarty analizuje kwestię narodzin wiary w Zmartwychwstanie. W tym celu przywołuje poglądy teologów różnych denominacji chrześcijańskich, ukazując ich myśl paschalną w kluczu kompetencji odnośnie badanego zagadnienia.

Chociaż przedkładana monografia jest dziełem olbrzymim, w którym autor pomieścił poglądy wielu różnych teologów, to należy zastanowić się nad ich doborem i podziałem w czwartym rozdziale. Nie zawsze jest on jasny. Zestawienie niektórych badaczy ze sobą i włączenie ich w jeden paragraf może budzić zdziwienie i niezrozumienie, ponieważ zdecydowanie różnią się ze sobą. Co ich łączy lub dzieli? Dlaczego znaleźli w tym samym przedziale teologicznym? Tego niestety dowiedzieć się nie można. Olbrzymi czwarty rozdział pracy ukazuje tak różnych teologów, że domagałby się nie tyle ich prezentacji, ale definicji i konsekwentnego podziału. Mamy bowiem badaczy, którzy prezentują redukcjonistyczne podejście do Zmartwychwstania, a także takich, dla których historyczność wydarzeń paschalnych jest kluczowa. Zestawiając chociażby tę część monografii z pracą M. Skierkowskiego, poświęconą badaniom nad historycznością Jezusa, widzimy jak profesor z UKSW nie tylko dokonuje podziału, ale definiuje poszczególne nurty, tworząc z nich paradygmaty (zob. M. Skierkowski, *Uczłowieczony Bóg. Chrystologia fundamentalna*, Płock 2013, s. 146–81).

Druga kwestia to nieobecność kluczowych postaci reprezentatywnych dla drugiej fazy *Third Quest*, np. N.T. Wrighta, J.D.G. Dunna, L.W. Hurtada i R. Bauckhama. Spoglądając na całość badań prowadzonych w ramach *trzeciego poszukiwania* Jezusa historycznego, należy podkreślić, że są obecne w nim dwa wyraźne podokresy: pierwszy, w którym „wizerunki Jezusa mają raczej charakter aspektowy (stąd zasadniczo jednostronny, redukcyjny) i drugi bardziej syntetyczny (stąd są one bliższe i prawdziwie historycznej, i prawdziwie teologicznej)” (M. Skierkowski). Wymieni powyżej badacze i wielu innych, przynależących do drugiego podokresu, zajmowali się i zajmują wiarą paschalną, wyniki ich prac są godne uwagi i mogłyby zostać tutaj przywołane. Zrównoważyłyby spojrzenie na badaną kwestię i wprowadziły świeżość ze szczególnym odniesieniem do metody historyczno-krytycznej, której nie absolutyzują.

Ponadto cały nurt współczesnej nowej apologetyki znakomicie się rozwijający, by wymienić tylko prace R. Swinburne’a, G.R. Habermasa, M.R. Licony czy W.L. Craiga. Badacze z tego kręgu uważają, że „zmartwychwstanie Chrystusa można udowodnić co najmniej z taką samą pewnością, jak każde powszechnie uznane i dobrze udokumentowane wydarzenie

w historii starożytnej”. W odniesieniu do zmartwychwstania stosują kryteria historiograficzne. Rozumieją przez nie źródła dokumentujące wydarzenie.

W rozprawie brakuje także kilku polskich teologów, którzy zagadnieniu Zmartwychwstania poświęcili ważne prace i teksty. T. Dola w monografii dotyczącej misteriów życia Jezusa, jedną jej część dedykował Chrystusowemu powstaniu z martwych. M. Skierkowski w interesującej monografii wieloautorskiej zajął się różnymi aspektami wydarzeń paschalnych. K. Kałuża w olbrzymim artykule poddał krytyce poglądy G. Lüdemanna. A H. Seweryniak w pracy poświęconej archeologii ukazał współbrzmienie narracji ewangelicznych z badaniami archeologicznymi grobu Jezusa w Jerozolimie. Z perspektywy historyczności Zmartwychwstania jest to szczególnie istotne. Dlaczego? Obrona historyczności Jezusa, także jego powstania z martwych, jaką dzisiaj podejmują teologowie fundamentalni, rozpoczyna się nie od badania wiarygodności źródeł pisanych, ale od szukania archeologicznego potwierdzenia nowotestamentalnych wydarzeń. Stąd tak ogromne zainteresowanie najnowszymi odkryciami tego typu z czasów Chrystusa oraz pierwotnego chrześcijaństwa.

Jeszcze inną kwestią, która zastanawia, jest dystans wobec faktyczności zmartwychwstania Jezusa i sytuowanie go wyraźnie po stronie wiary uczniów. Widać to najlepiej w ostatniej części monografii, gdzie E. Piotrowski kreśli możliwy scenariusz wydarzeń paschalnych, ale ze znakiem zapytania. Stwierdza: „uwzględniając wszystko, co do tej pory powiedziano, można w duchu «historiozbawczej oszczędności» postawić tezę, że decydujący impuls wielkanocny, ufundowany na całym ziemskim wydarzeniu Jezusa, pochodził wyłącznie od samych uczniów, z ich wnętrza, z tego, co pozostało w nich z doświadczenia Mistrza z Nazaretu” (s. 825). I jeszcze jeden cytat: „taka interpretacja nie zadowoli tych, dla których istotne jest materialne rozumienie Zmartwychwstania, domagające się przekształcenia zwłok Jezusa w ciało uwielbione. Tego rodzaju fizykalno-nadprzyrodzony proces można wyobrazić sobie także w przypadku porzucenia ciała Ukrzyżowanego w grobowym dole. Dowodzenie wiarygodności chrześcijaństwa nie może opierać się na tym, co wielu kwestionuje jako element uzasadnienia wiary, musi być gotowa do dokonywania zasadniczych zmian” (s. 838). Oba cytaty to scenariusz narodzin wiary w Zmartwychwstanie E. Piotrowskiego. A przecież Zmartwychwstanie można badać, posługując się nauką refleksją, a równocześnie fascynować się nim jako niezgłębioną tajemnicą wiary.

Pytając o wiarygodność historyczną, bo ona pozostaje najważniejsza, zwracamy uwagę na dwa znaki: pusty grób i chrystofanie, które wzajemnie

się objaśniają i dopełniają. Zmartwychwstania Jezusa ma jednak nie tylko wyraźny wymiar historyczny. Jest ono również wydarzeniem transcendentnym, co oznacza, że sama historyczność nie zamyka bogactwa tej tajemnicy.

Prezentowana monografia, podejmując kluczowe zagadnienie dla wiary chrześcijańskiej, jakim jest zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa, bada je od strony źródeł biblijnych, nauczania Magisterium Kościoła i refleksji teologicznej. Na uwagę zasługuje zakres prowadzonych analiz i wielość przywołanych prac teologicznych. Niepokój może budzić wyraźny dystans autora wobec wypowiedzi Urzędu Nauczycielskiego Kościoła czy też uznanych teologicznych autorytetów (np. J. Ratzingera/Benedykta XVI). Dystans wobec historyczności zmartwychwstania i dostrzeganie narodzin wiary jedynie w doświadczeniu uczniów jest ujęciem uproszczonym i naturalistycznym, którego przyjąć nie możemy.

ks. Przemysław Artemiuk